

MAKSYM POTAPENKO

 <https://orcid.org/0000-0002-0000-8892>

NIŻYŃSKI UNIWERSYTET PAŃSTWOWY IM. MIKOŁAJA GOGOLA

ORMIANIE MOHYŁOWA PODOLSKIEGO POD KONIEC XVIII I W POŁOWIE XIX WIEKU (NA PODSTAWIE POMIARÓW STATYSTYCZNYCH LUDNOŚCI)

Abstrakt: W artykule przeprowadzono analizę pięciu źródeł statystycznych, które dokumentują społeczny i demograficzny charakter gminy ormiańskiej Mohylowa Podolskiego od końca XVIII do połowy XIX wieku. Są to: inwentarz miasta z 1772 roku i tzw. rewizje, przeprowadzane na polecenie władz rosyjskich w latach 1795, 1811, 1834 i 1850. W rezultacie udało się ustalić nazwiska co najmniej 600 Ormian mohylowskich z 70 rodzin. Potwierdzona też została teza o tym, że Ormianie w tym mieście stanowili odrębną i uprzywilejowaną grupę społeczną, która – jak to już sądził Wartan Grigorian – zanikała, głównie ze względu na niekorzystną dla niej sytuację ekonomiczną po włączeniu Podola w skład Rosji.

Słowa kluczowe: Ormianie, Mohylów Podolski

Historia wspólnoty ormiańskiej Mohylowa Podolskiego pozostaje niedostatecznie zbadana. Ze względu na brak źródeł wprowadzonych do obiegu naukowego niektóre aspekty budzą dyskusje bądź nawet są zupełnie nieznane. Otwartymi pozostają pytania o liczebność Ormian w mieście i specyfikę ich zawodów. Ponadto prawie nic nie wiadomo o tym, jak zmieniła się sytuacja ich wspólnoty po drugim rozbiórze Polski w 1793 roku i wejściu Podola w skład Rosji. Rzetelne i kompletne informacje posiadamy jedynie o życiu religijnym Ormian Mohylowa Podolskiego w czasach rosyjskiego panowania, w szczególności dotyczące funkcjonowania ormiańskokatolickiej diecezji mohylowskiej¹.

¹ В. Григорян, *История армянских колоний Украины и Польши (армяне Подолии)*, Ереван 1980, s. 170-174; K. Stopka, A. A. Zięba, *Ormiańska Polska*, Warszawa 2018,

Na te oraz inne pytania rzucają światło odnalezione w ciągu ostatnich dwóch lat dane statystyczne. Chodzi o inwentarz miasta z 1772 roku², a także materiały V (1795)³, VI (1811)⁴, VIII (1834)⁵ i IX (1850)⁶ rewizji rosyjskich. Źródła te pozwalają odtworzyć ważne społeczne i demograficzne cechy ormiańskiej wspólnoty Mohylowa Podolskiego. Należy zauważyć, że zaproponowane w niniejszym artykule wnioski są wstępne, ponieważ istnieje możliwość odszukania jeszcze innych statystyk, przede wszystkim materiałów VII (1816) i X (1858) rewizji. Istnieją również dowody, że w latach 1821 i 1869 władze rosyjskie zbierały dodatkowe informacje dotyczące zmiany liczebności Ormian mohylowskich.

Stworzenie szeregów statystycznych na podstawie tych źródeł jest dość trudne. Z jednej strony plusem jest to, że rejestrują one chronologicznie prawie jednakowe elementy sytuacji w odstępach 16-23 lat. Są to przedziały czasowe około jednego pokolenia, co umożliwia prześledzenie kluczowych wskaźników demograficznych – przyrostu naturalnego i migracyjnego, małżeństw itp. Z drugiej strony dane nie zawsze są kompletne i zawierają różnorodne informacje, co utrudnia lub uniemożliwia ich całościowe porównanie.

Dla przykładu, w inwentarzu z 1772 roku wypisano jedynie głowy osiadłych rodzin i sumy płaconego czynszu. Materiały rewizji z 1795 roku są chyba najbogatsze w informacje, ponieważ zawierają dane dotyczące nie tylko składu osiadłych i nieosiadłych rodzin, ale także ich zawodów, a nawet geografii pochodzenia⁷. Jednocześnie w materiałach nie odnotowano wszystkich mieszkańców i w ciągu następnych czterech lat były uzupełniane co najmniej dwa razy. Mimo to i tak pozostały luki co do całych rodzin lub poszczególnych ich członków, którzy zostali zapisani dopiero do następnej rewizji z 1811 roku. Ta z kolei rewizja wyróżniała się tym, że dokumentowano w niej jedynie mężczyzn i ich związek z poborem do wojska. Standaryzowane i podobne są tylko informacje rewizji z lat 1834 i 1850. Rejestrowano w nich pełny skład rodzin z zaznaczeniem wieku każdego członka rodziny, a także fakty przyrostu naturalnego i migracji – urodzenia, śmierci, przypadki emigracji i imigracji.

We wszystkich wskazanych dokumentach Ormianie Mohylowa Podolskiego występują jako osobna grupa podatkowa i społeczna w mieście, której status był umocowany prawnie. W dokumentach figurują pod nazwami: „Ormianie miasta

s. 196-201.

² Центральний державний історичний архів України (dalej: ЦДІАУ), м.Київ: ф. 49, оп. 1, спр. 1855, арк. 5зв.

³ Державний архів Вінницької області (dalej: ДАВО) в Вінниці: ф. 177, оп. 1, спр. 810, арк. 193зв.-206.

⁴ ДАВО: ф. 177, оп. 1, спр. 1099, арк. 3-7.

⁵ Ibidem, спр. 1138, арк. 289-305.

⁶ Ibidem, спр. 1175, арк. 30зв.-49зв.

⁷ M. Potapenko, *Ormianie Mohylowa Podolskiego w świetle materiałów V rewizji 1795 roku*, „Lehahayer”, 6, 2019, s. 91-124.

Ormianie Mohylowa Podolskiego posiadali odrębny samorząd gminny. W przebadanej do tej pory dokumentacji wymienieni są następujący wójtowie ormiańscy (w dokumentacji z czasów rosyjskich nazywani starostami): Eliasz Stefanowicz w 1772 roku⁹, Żwaniecki i Piotr Aritonow w 1835 roku¹⁰, Bohdar Żwaniecki i Todor Kałustowicz w 1850 roku¹¹ oraz Piotr Negrusz (syn Michała) w 1871 roku¹². Istniała także funkcja gminnego poborcy podatkowego. W 1850 roku sprawował ją Michał Negrusz¹³, prawdopodobnie ojciec ostatniego wójta. Warto zwrócić uwagę, że Ormianie byli uprzywilejowaną grupą mieszkańców miasta. W materiałach V rewizji figurują jako cudzoziemcy. Podstawą nadania tego statusu był przywilej ówczesnego właściciela miasta, Franciszka Salezego Potockiego, z 13 kwietnia 1743 roku, traktujący o zwolnieniu nowo przybyłych Ormian od „płacenia podatków i wykonywania różnych powinności”¹⁴. Materiały VI rewizji wskazują na to, że faktycznie mohylowscy Ormianie cieszyli się istotnymi złagodzeniami w zakresie wykonania najbardziej uciążliwej powinności, jaką był pobór wojskowy. Spośród 141 osób płci męskiej, od tego obowiązku zwolnionych było 14 osób ze względu na status kupca i 22 osoby ze względu na status jedyne go syna. Reszta, to jest 105 osób płci męskiej, została przydzielona do dalszych etapów rekrutacji, od 4 do 7 miejsca w kolejności. Znamienne, że Ormianie Mohylowa Podolskiego byli zwolnieni z pierwszych trzech kolejek rekrutacyjnych w sytuacji, gdy Rosja potrzebowała natychmiastowego uzupełnienia armii w związku z wojną toczoną w latach 1806-1812 z Turcją. W 1824 roku byli

⁹ ЦДІАУ: ф. 49, оп. 1, спр. 1855, арк. 53в.

¹¹ Ibidem, спр. 1175, арк. 48зв.-49.

¹³ ДАВО: ф. 177, оп. 1, спр. 1175, арк. 48зв.-49.

¹⁴ В. Микаелян, *Четыре документа по истории могилевских армян*, „Լրաբեր հասարակական գիտությունների” [Biuletyn Nauk Społecznych], 1978, 9, s. 103.

całkowicie zwolnieni z poboru na podstawie decyzji Senatu z 27 maja 1808 roku o uwolnieniu z wojskowej służby cudzoziemców, którzy „zajmują się kunsztami w miastach i wsiach”¹⁵.

W 1851 roku rada miejska Mohylowa podjęła decyzję o wykluczeniu z IX rewizji osobnego wykazu Ormian¹⁶. Była to pierwsza udokumentowana próba pozbawienia ich przywilejów. Począwszy od 1858 roku, a najczęściej podczas X rewizji, do Podolskiej Izby Państwowej wielokrotnie zgłaszali się chętni do opuszczenia gminy ormiańskiej Mohylowa¹⁷. W 1869 roku zostało to wykorzystane przez generała-gubernatora kijowsko-podolsko-wołyńskiego jako pretekst dla likwidacji gminy i pozbawienia jej głównego przywileju – zwolnienia od rekrutacji do wojska. W wyniku przeprowadzonego dochodzenia zostało ustalone, że „stracili fach” i ze względu na długie osiedlenie nie mogą być uznawani za „cudzoziemskich osadników”¹⁸. Na podstawie tego orzeczenia minister spraw wewnętrznych wydał nakaz obowiązkowego wykonywania powinności wojskowych przez Ormian mohylowskich, zatwierdzony przez Radę Ministrów 9 marca 1871 roku¹⁹. Utratę przywilejów Ormian mohylewskich trzeba rozpatrywać w kontekście zachodzącego w całym imperium procesu likwidacji dawnych handlowych wspólnot „cudzoziemców”. Niemal jednocześnie z Ormianami Mohylowa Podolskiego przywileje utracili Ormianie w Nachiczewanie nad Donem, Starym Krymie i Karasubazarze oraz Grecy w Niżynie i Mariupolu.

Tak więc nadal w latach 1795-1871 Ormianie byli osobną uprzywilejowaną gminą Mohylowa Podolskiego. Określenie „mohylowscy Ormianie”, podobnie jak na przykład „niżyńscy Grecy”, oznaczało lokalną grupę populacji o specjalnym statusie prawnym. Władze Rosji próbowały podtrzymać jej istnienie, licząc na pozytywny efekt w postaci napływu zagranicznych osadników do pogranicznego miasta. Można założyć, że specyficzny i uprzywilejowany status Ormian Mohylowa Podolskiego odegrał ważną rolę w wyznaczeniu w 1810 roku tego właśnie miasta na rezydencję jedynego na obszarze Rosji ormiańskokatolickiego biskupa, Józefa Krzysztofowicza.

Najbardziej wiarygodnym szeregiem statystycznym, choć dalekim od kompletności, są informacje o dynamice liczebności Ormian mohylowskich. Należy tu uwzględnić trzy kluczowe parametry: liczbę gospodarstw domowych, łączną liczbę członków gospodarstw domowych, płeć. Pierwsze dwa spisy nie dostarczają kompletnej informacji o liczebności gospodarstw domowych. W inwentarzu z 1772 roku uwzględniono tylko osiadłe gospodarstwa domowe. Z kolei materiały rewizji z 1795 roku, jej uzupełnienia i poprawki, dają możliwość ustalenia

¹⁵ *Ibidem*, s. 101.

¹⁶ ДАВО: ф. 177, оп. 1, спр. 1175, арк. 49зв.

¹⁷ В. Микаелян, *Четыре документа*, s. 101.

¹⁸ ЦДІАУ: ф. 442, оп. 48, спр. 184, арк. 9.

¹⁹ В. Микаелян, *Четыре документа*, s. 105.

prawdopodobnej minimalnej liczby osiadłych gospodarstw domowych i nieosiadłych Ormian. Podczas rewizji z 1811 roku uwzględnione były tylko gospodarstwa domowe z mężczyznami podlegającymi poborowi wojskowemu, a także nie zanotowano informacji o gospodarstwach domowych wdów. Dopiero dwa ostatnie spisy (1834 i 1850) dostarczają wyczerpujących informacji na ten temat.

Tabela 1. Liczebność Ormian Mohylowa Podolskiego w latach 1772-1850

		1772	1795	1811	1816	1834	1850
Gospodarstwa domowe		> 44	> 89	> 90		69	69
Osoby			> 286		196	215	216
Mężczyźni	Kobiety		> 139 > 147	141	124 72	106 109	108 108

Można więc stwierdzić, że w latach 1772-1811 liczba gospodarstw domowych wzrosła od co najmniej 44 do 90, a następnie zmniejszyła się do 69 i ustabilizowała na tym poziomie w latach 1834-1850. Znamienne, że ta oficjalna liczba ormiańskich rodzin jest wyższa niż dane o. Minasa Bżyszkianca, który w 1820 roku naliczył w Mohylowie Podolskim 60 ormiańskich rodzin²⁰. Wahania liczby gospodarstw domowych korelowały z ogólną liczbą Ormian, członków tych gospodarstw. Odnośny wskaźnik zmalał z co najmniej 286 osób w 1795 roku do 215 osób w 1834 roku. Dowodem na to, że liczba Ormian i ich rodzin była relatywnie stabilna, jest fakt, że liczba mężczyzn była prawie stała i nie wahała się znacząco w latach 30.-50. XIX wieku. W 1834 roku było 106 mężczyzn, w 1850 – 108, w 1859 – 101, w 1869 – 109.

Informacje te są ważne, ponieważ prostują tezę wprowadzoną do obiegu naukowego przez Władysława Poboga-Górskiego, że Ormianie stanowili prawie połowę mieszkańców Mohylowa Podolskiego²¹. W rzeczywistości procentowo najwięcej było ich w 1795 roku, ale i wtedy stanowili zaledwie około 6% mieszkańców miasta, czyli znacznie ustępowali liczbie Żydów (38%), Ukraińców (35%) i Greków (12%).

Porównanie materiałów VIII i IX rewizji pozwala odtworzyć kluczowe demograficzne cechy Ormian Mohylowa Podolskiego. Wspólnota ta, po pierwsze, wykazywała stosunkową równowagę płciową, była zasiedlana i zintegrowana ze społeczno-gospodarczym środowiskiem miasta. Po drugie, była młoda i zdolna do pracy, gdyż w latach 1834-1850 udział osób w wieku do 29 lat wzrósł w niej z 55 do 59%, w 1834 roku ponad 25% członków stanowiły dzieci w wieku do 9 lat, a ogółem około 60% to osoby w wieku produkcyjnym (15-59 lat).

²⁰ В. Григорян, *История армянских колоний*, s. 172.

²¹ W. Pobóg-Górski, *Powiat mohylowski w guberni podolskiej. Opis geograficzno-historieski wszystkich miast i miasteczek, wsi, przysiołków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów*, Kraków 1902, s. 208.

Po trzecie, wskaźniki śmiertelności, szczególnie dziecięcej, były stosunkowo niskie i nie przewyższały średnio 4 zgonów na rok, więc mniej niż 2% ogólnej liczby wspólnoty. Jednak notujemy też gwałtowne wzrosty śmiertelności, pierwszy w latach 1830-1831 (13 zgonów) i drugi w latach 1847-1848 (12 zgonów). Możliwe, że były one spowodowane przez choroby epidemiczne, głównie cholerę²².

Tabela 2. Struktura płci i wieku Ormian Mohylowa Podolskiego (według danych z VIII i IX rewizji)

Grupa wiekowa	1834 rok		1850 rok	
	Mężczyźni	Kobiety	Mężczyźni	Kobiety
0-9 lat	24	32	17	19
10-19 lat	13	24	27	21
20-29 lat	14	11	19	24
30-39 lat	25	22	13	17
40-49 lat	12	7	8	16
50-59 lat	10	10	17	7
60-69 lat	5	2	5	3
70-79 lat	3	0	2	1
80-89 lat	0	1	0	0

W zmianach liczebności Ormian Mohylowa Podolskiego ważną rolę odegrały czynniki związane nie tylko z przyrostem naturalnym, ale i migracjami. Pod tym drugim względem ich wspólnota była otwarta i aktywna w obu kierunkach: na migracje przychodzące i wychodzące. Jak już wspomniałem, dane z V rewizji dokumentują geografie pochodzenia większości rodzin, co najprawdopodobniej oznacza, że były one nowo przybyłe. Geografia ta była szeroka, ale najwięcej rodzin pochodziło z Galicji. Spowodowane przez rozbiory Polski wytyczenie nowej granicy (rosyjsko-austriackiej) naruszało ustalone stosunki ekonomiczne i społeczne, a także wywołało falę migracji. Do połowy XIX wieku skład gminy ormiańskiej w Mohylowie był w dalszym ciągu uzupełniany głównie kosztem migrantów z Galicji. Rewizja z 1811 roku udokumentowała przybycie „zza granicy” dwóch Ormian – Onufrego Wincyna i Jakuba Majewskiego²³. W 1820 roku Podolski Zarząd Gubernialny włączył w skład gminy Jakuba Michajłowskiego²⁴. W 1823 roku był w niej zapisany Tadeusz Tatusiewicz z żoną Elżbietą²⁵, a w 1831 roku – Teodor Wartanowicz²⁶. Między 1859 i 1869 rokiem do mohylowskich Ormian zapisano jeszcze 8 osób „z dawnej polskiej szlachty”²⁷. Tak więc za czasów

²² В. Григорян, *История армянских колоний*, s. 172.

²³ ДАВО: ф. 177, оп. 1, спр. 1099, арк. 7.

²⁴ Ibidem, спр. 1138, арк. 303зв.

²⁵ Ibidem.

²⁶ Ibidem, арк. 302зв.

²⁷ ЦДІАУ: ф. 442, оп. 48, спр. 184, арк. 8зв.

przynależności Mohylowa Podolskiego do Rosji miejscowa wspólnota ormiańska epizodycznie tylko uzupełniana była przez przybyszy z austriackiej Galicji. Na domiar tego ormiańskie pochodzenie części z nich jest wątpliwe.

Skala odpływu Ormian z Mohylowa Podolskiego była znacząco większa. Posiadamy informacje o wyjściu z ich gminy w latach 1795-1843 co najmniej 42 osób. Znamienne jest, że zdecydowana większość z nich (31 osób) uciekła. Były tylko dwa przypadki oficjalnego wyłączenia ze społeczności. Mowa o przypadku Grzegorza Piaseckiego z sześcioma synami i dwoma braćmi w 1811 roku²⁸, a także Kajetana Sadowskiego, który w 1818 roku udał się na służbę do Besarabskiego Zarządu Okręgowego²⁹. Jedna kobieta – Katarzyna Mikołajowa (Katarina Nikołajewa) – została zesłana w 1843 roku na Syberię³⁰. Dla części uciekinierów status członka ormiańskiej gminy w Mohylowie był łatwym instrumentem naturalizacji w Rosji, jednak większość ucieczek była umotywowana względami ekonomicznymi.

Tabela 3. Pochodzenie geograficzne rodzin ormiańskich Mohylowa Podolskiego według danych V rewizji z 1795 roku

Skąd przybyły	Liczba	Nazwiska „rewizyjne” rodzin
«z Halicyi» ³¹	44	Ambroziew, Azbiewicz, Baranowicz, Baroncz, Czajkowski, Czurdin, Danilow, Demianow, Donigiewicz, Grigoriew, Hłuszkiewicz, Hortkow, Iwanow, Juriew, Kaluszowski, Krzysztoforow, Krysztoworow, Kucki, Lisecki, Markow, Negrusz, Nikołajew, Piasecki, Popiel, Sadowski, Sieracki, Tesmienicki, Tumanow, Żwaniecki
«z Azyi»	9	Darabidow, Gajdarow, Jeremejew, Michaildski
«z Armenij»	6	Jakubow, Kiworkow, Nikołajew, Periow, Semenow, Tosunow
«z Turcyi»	6	Aleksandrowicz, Darabidow, Kasperow, Kristoforow, Sarkisow
«z Moldawij»	5	Baron, Kałustow
«z Wengier»	3	Samojłow
«z Bosnij»	1	Łatyna

Komisarze rewizyjni guberni podolskiej stwierdzili urzędowo wykonywanie przez Ormian mohylewskich nisko dochodowych i stagnacyjnych branż – wyrobu safianu i wytopu tłuszczu. Na przełomie wieków XVIII i XIX należało do nich 15 z 19 topialni tłuszczu i fabryk safianu w tym mieście. W różny sposób było z tymi zajęciami związane życie co najmniej połowy ormiańskich rodzin.

²⁸ ДАБО: ф. 177, оп. 1, спр. 1099, арк. 3.

²⁹ Ibidem, спр. 1138, арк. 298зв.

³⁰ Ibidem, спр. 1175, арк. 39.

³¹ Do tej grupy wliczono też prawdopodobnie rodziny pochodzące z Kamieńca Podolskiego.

Wszystkie ormiańskie zakłady w 1805 roku na wyrobie safianu zarobiły zaledwie 1380 rubli, a na wytapianiu tłuszczu poniosły straty w wysokości 3970 rubli³². Upadek obu branż był spowodowany szybkim spadkiem popytu na safian, obuwie, które wyszło z mody. Dlatego też ormiańscy rzemieślnicy nie zajmowali się wprowadzaniem innowacji technicznych w produkcji i pragnęli zmienić zawód. Niegdyś prestiżowa przynależność do „ormiańskiej wspólnoty fabrykanckiej” stała się statusem obciążającym prawnie.

Również zmiana granic pod koniec XVIII wieku spowodowała utratę przez Mohylów Podolski statusu znaczącego ośrodka handlu tranzytowego między Polską a Rosją. To z kolei doprowadziło do odpływu z miasta kapitału ormiańskiego. W 1795 roku w gminie ormiańskiej były 4 rodziny kupieckie pierwszej gildii (Antoni Barącz, Filip Semenow, Bohdan Perioiw, Gawryło Kiworkow) i jedna rodzina kupiecka trzeciej gildii (Kajetan Samojłow)³³. W 1811 roku pozostała tylko jedna rodzina kupiecka pierwszej gildii (Jan Petrow) i dwie rodziny kupieckie trzeciej gildii (Mikołaj Azbiew i Grzegorz Piasecki, który w tymże roku opuścił szeregi wspólnoty)³⁴. Porównanie inwentarza z 1772 roku i rewizji z 1795 roku pozwala sformułować przypuszczenie, że utrata handlowego znaczenia spowodowała radykalną zmianę struktury gminy pod koniec XVIII wieku. Wyjeżdżały przeważnie rodziny, które zajmowały się handlem, natomiast przybywały rodziny, które specjalizowały się w wyrobie safianu. Do 1795 roku z Mohylowa Podolskiego wyjechała około połowa z 44 rodzin, których zamieszkanie dokumentował inwentarz z 1772 roku. Z miasta znikają rodziny zapisane pod określeniami i nazwiskami: Horodeński, Kupiec, Manukiewicz, Muntian, Stambulczyk, Tabacznik³⁵. Natomiast absolutna większość nowo przybyłych rodzin była związana z wyrobnictwem safianu (zostali zarejestrowani jak „fabrykanci”, „rzemieślnicy”, „komornicy”, „robotnicy”).

Osobno należy zwrócić uwagę na małżeństwa Ormian Mohylowa Podolskiego. Średni wiek zawarcia małżeństwa był typowy dla miast tego regionu – dla mężczyzny wynosił 25-30 lat, dla kobiet 20-25 lat. Większość rodzin była nuklearna, czyli składała się z rodziców i ich dzieci, przeważnie niepełnoletnich. W rezultacie ciągłego wyrastania z nich nowych rodzin nuklearnych powstawały rozgałęzione rody: Barączów, Garabidowiczów, Nikołajewych, Gajdarowych-Petrowych, Negruszów-Jakowlewych, Kuckich-Czackich-Łuckich i innych. Porównanie wszystkich zgromadzonych informacji statystycznych świadczy, że na „rynku narzeczonych” pierwszeństwo miały kobiety, które pochodziły z ormiańskich rodzin Mohylowa Podolskiego. W ten sposób łączyli się Negruszowie z Piaseckimi, Aleksandrowiczowie z Barączami, Hłuszkiewiczowie i Tatusiewi-

³² ДАВО: ф. 475, оп. 1, спр. 14, арк. 19-21.

³³ ДАВО: ф. 177, оп. 1, спр. 810, арк. 193зв.-194зв.

³⁴ Ibidem, спр. 1099, арк. 3.

³⁵ ЦДІАУ: ф. 49, оп. 1, спр. 1855, арк. 5зв.

czowie z Nikołajewami, Azbiewiczami, Popielami. Na „rynku narzeczonych” występowały także Ormianki spoza Mohylowa Podolskiego. Liczebnie przeważały małżonki noszące popularne wśród Ormianek kobiece imiona (Kajetana, Rozalia, Urszula) albo miały ormiański patronimik – córki Kajetanów, Wartanów, Aswadurów, Mygyrdyczów, Keworków, Sarkisów. Tak więc Ormian mohylowskich można scharakteryzować jak grupę korporacyjną, dla której endogamia (śluby wewnątrz własnej etniczności) była instrumentem określenia i zachowania granic wspólnoty.

Lista imion męskich i żeńskich jest ubocznym świadectwem, że absolutna większość mohylowskich Ormian należała do Kościoła ormiańskokatolickiego i ciążyła ku polskiej kulturze. Na przykład popularne były niewystępujące u prawosławnych świętych katolickie imiona, takie jak Gertruda, Dominik, Kasper. Znamienne, że nie zważając na celową i natarczywą rusyfikację imion podczas sporządzania spisów rewizyjnych i innych oficjalnych dokumentów, niejednokrotnie powtarzały się przypadki nalegania na udokumentowanie łacińskich transkrypcji imion – „Jan” zamiast „Iwana”, „Jakub” zamiast „Jakowa”, „Stefan” zamiast „Stepana” itd. Jeden z wójtów gminy, zapisany jako Iwan Żwaniecki (czasami Zwaniecki), w dokumentach na swej pieczęcie miał inicjały «J. Ż.», utworzone od polskiej wersji swego imienia: «Jan Żwaniecki»³⁶. Tak samo nieudaną okazała się rusyfikacja nazwisk. O ile w V i VI rewizji zazwyczaj znajdujemy formy z końcówką „-ow”, „-ew”, o tyle w IX rewizji zmieniały się one na formy z końcówką „-icz”. Na przykład zamiast „Azbiew” – „Azbiewicz”, zamiast „Garabidow” – „Garabidowicz”.

Wspomniane wcześniej pogorszenie sytuacji ekonomicznej było silnym czynnikiem językowej asymilacji Ormian w Mohylowie i zatarły odrębności kulturowej. Spisy rewizyjne z lat 1795 i 1811 były ostatnimi, pod jakimi przedstawiciele ormiańskiej wspólnoty podpisywali się w języku ormiańskim. W 1826 roku ustąpiła tradycja wpisów ormiańskich w księgach metrykalnych kościoła pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny³⁷. Według świadectwa Lewona Mazirianca, do lat 90. XIX wieku „mohylowscy Ormianie utracili język” i w przeważającej części „znają [tylko] kilka ormiańskich słów”³⁸. Język rosyjski, przynajmniej w pisemnym wariantcie, był cudzy i słabo zrozumiały. W 1850 roku wójtowie gminy ormiańskiej nie byli w stanie, z powodu analfabetyzmu, własnoręcznie podpisać się pod spisem rewizyjnym. Pełnomocnictwo w tym zakresie dali Iwanowi Hłuszkiewiczowi³⁹.

Wszystkie te dane statystyczne, ustalone dzięki zachowaniu się dokumentacji rewizji rosyjskich, są wartościowym źródłem dla poznania dziejów jednej

³⁶ ДАВО: ф. 177, оп. 1, спр. 1138, арк. 311.

³⁷ В. Григорян, *История армянских колоний*, s. 167.

³⁸ Cyt. za: *ibidem*, s. 173.

³⁹ ДАВО: ф. 177, оп. 1, спр. 1175, арк. 49.

z niewielu miejskich gmin ormiańskich, która pod władzą Rosji przez długi czas zachowywała odrębny status społeczny i samorząd. Opracowanie tych źródeł pozwala nie tylko udokumentować liczebność Ormian mohylowskich i szczegóły ich adaptacji do nowej porozbiorowej sytuacji ekonomicznej i politycznej, ale też w znacznym stopniu zrekonstruować skład osobowy tej gminy, co najmniej 600 osób z ponad 70 rodzin (zob. tabelę 4). O ile wcześniej znanych było zaledwie około 10 nazwisk ormiańskich rodzin z Mohylowa, o tyle otwiera się teraz perspektywa pełnej rekonstrukcji rodzinnego i personalnego składu gminy w tym mieście od schyłku XVIII do połowy XIX wieku.

Tabela 4. Rodziny Ormian zamieszkałych w Mohyłowie Podolskim w latach 1795-1850 w świetle materiałów V, VI, VIII i IX rewizji

Objaśnienia:

- 1) W pierwszej kolumnie (nazwisko) cyframi rzymskimi oznaczono następujące materiały rewizji:
 V – spis rewizyjny Ormian Mohyłowa Podolskiego z 17 lipca 1795 roku;
 Va – uzupełnienie do spisu rewizyjnego z 1795 roku, nr 1 (1795-1799);
 Vb – uzupełnienie do spisu rewizyjnego z 1795 roku, nr 2 (1795-1799);
 VI – spis rewizyjny Ormian Mohyłowa Podolskiego z 29 września 1811 roku;
 VIII – spis rewizyjny Ormian Mohyłowa Podolskiego z 25 kwietnia 1834 roku;
 VIIla – uzupełnienie do spisu rewizyjnego z 1834 roku, nr 1 z 27 października 1834 roku;
 VIIlb – uzupełnienie do spisu rewizyjnego z 1834 roku, nr 2 z maja 1835 roku;
 IX – spis rewizyjny Ormian Mohyłowa Podolskiego z 20 sierpnia 1850 roku.
- 2) W następnych pięciu kolumnach podano przedstawicieli danej rodziny od 1. do 5. pokolenia. Za nazwiskami, w nawiasach kwadratowych, dodano informacje o osobach pozostających w pokrewieństwie i na stałe zamieszkałych przy tej rodzinie:
 [b] – brat;
 [br] – bratanek/bratanica;
 [k] – krewny/krewna;
 [m] – matka;
 [p] – pracownik;
 [s] – siostra;
 [w] – wychowanek/wychowanka.
- 3) Nazwiska podano w formie przyjętej w większości pomiarów statystycznych (spisów rewizyjnych) albo użytej w ostatnim z nich – IX. W nawiasach podano inne formy nazwisk albo nazwiska używane przez linie boczne rodziny.
- 4) W przypadku występowania odmiennych form pisowni imienia tej samej osoby w różnych spisach rewizyjnych, w tabeli zastosowano rzymskokatolicką (polską) tradycję jej zapisu, na przykład:
 «Jan» zamiast «Ogan», «Iwan»;
 «Tomasz» zamiast «Tymosz», «Tymofij»;
 «Krzysztof» zamiast «Chrystofor», «Krzysztofor».
- 5) Po znaku „+” kursywą podane zostały imiona i lata życia żony/żon.
- 6) W nawiasach podano przybliżone lata życia danej osoby z możliwym błędem ± 1 rok. Wynika to z faktu, że w spisach rewizyjnych nie dokumentowano dat urodzenia albo śmierci, a tylko wiek w momencie przeprowadzenia spisu. Niepełne informacje o latach życia podano w następujący sposób:
 (?-1800) – roku urodzenia nie ustalono;
 (1800-?) – roku śmierci nie ustalono.
- 7) W tabeli ukazano jedynie informacje biograficzne ze spisów rewizyjnych. Nie porównywano ich z innymi źródłami.

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Aleksandrowicz (Leonow) V, VI, VIII	Leon	Aleksander (1755-1799) + <i>Brygida</i> , córka <i>Szymona</i> (1750-?)	Leon (1789-1830)		
			Urszula (1781-?)		
			Jan Adetyniec [p] (1735-?) + <i>Anna</i> , córka <i>Aleksandra</i> (1766-?)	Maria (1792-?)	
				Rozalia (1793-?)	
Ambroziew V, VI, VIII	Ambroży	Kajetan (1745-?) + <i>Anna</i> , córka <i>Piotra</i> (1755-?)	Ambroży (1782-1828)		
			Piotr (1785-1817)		
			Katarzyna (1787-?)		
			Rozalia (1790-?)		
Azbiewicz (Azbijew) V, VI, VIII, IX	Ambroży	Mikołaj (1740-1805) + <i>Maria</i> , córka <i>Bohdana</i> (1750-?)	Ambroży (1767/1775-1818) + <i>Tekla</i> , córka <i>Krzysztofa</i> (1773-?)	Rozalia (1787-?)	
				Mikołaj (1797-1838) + <i>Anna</i> , córka <i>Aswadora</i> (1799-1842)	Ambroży (1822-?) + <i>Aleksandra</i> , córka <i>Jana</i> (1827-?)
					Jakub (1828-?)
					Tomasz (1831-?)
					Jan (1832-?)
					Paulina (1822-?)
Baranowicz (Baron) V, VI	Łazarz	Martyn (1745-?) + <i>Anna</i> , córka <i>Grzegorza</i> (1765-?)	Łazarz (1771-?)		
			Marianna (1793-?)		

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Baron (Baroncz, Borona) V, VI, VIII	Antoni	Bohdan (1760-?) + <i>Anna, córka Wartana</i> (1768-?)	Rozalia (1792-?)		
		Jan (1760-1805) + <i>Urszula, córka Grzegorza</i> (1767-?)	Maria (1788-?)		
	<i>Maria</i> (1735-?)	Samuel (1771-1810) + <i>Anna</i> (1781-?)	Jan (1808-?)		
Baroncz V, Va, VI	Jan	Antoni (1755-?) + <i>Maria, córka Jana</i> (1765-?)	Barbara (1781-?)		
			Krzysztof [br] (1765-?)		
			Łazarz [br] (1777-?)		
			Kajetan [br] (1780-?)		
	Jakub	Grzegorz (1757-1811) + <i>Urszula, córka Kasprowa</i> (1765-?)	Kasper (1789-1799)		
		Bohdan (1759 –) + <i>Urszula, córka Jakuba</i> (1769-?)	Helena (1792-?)		
			Jakub (1790-?)		
Binkiewicz VI, VIII	Dominik (1774-?)	Antoni (1797-?)			
		Mikołaj (1802-?)			

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5	
Bohdanow V, VI	<i>Petruneľia Bunetowa</i> (1740-?)	Jan (1771-?)				
		Antoni (1775-?)				
	Nie nazwany	Kajetan (1791-?)	Kasper (1809-?)			
		Wartan Zaworijaszowicz [p.] (1781-?)				
Bogdanowicz VI	Mikołaj (1772-?)					
Byczkowski VIII, IX	Joachim	Grzegorz (1797-1850) + <i>Maria</i> , córka <i>Stefana</i> (1804-?)	Magda (1819-?)			
			Józef (1821-?) + <i>Agata</i> , córka <i>Jana</i> (1815-?)			
			Eustafia (1832-?)			
			Marfa (1837-?)			
		Piotr (1802-1826)				
		Michał (1804-1836)				
Czajkowski V, Va, VI, VIII, IX	Mikołaj	Krzysztof (1730-1795)	Mikołaj (1767-?) + <i>Maria</i> , córka <i>Aswadura</i> (1776-?)	Grzegorz (1809-?) + <i>Gertruda</i> (1819-?) + <i>Salomea</i> , córka <i>Jana</i> (1826-?)	Kasper (1835-?) Anna (1840-?) Julia (1849-?)	
				Grzegorz (1771-1831)	Paulina (1850-?)	
					<i>Urszula</i> , córka <i>Teodora</i> (1827-?)	
					Rozalia (1826-1838)	
				Jan [br] (1819-?)		

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
			Mikołaj (1774-1819)		
			Rozalia (1789-?)		
			Antoni (1797-1836) + <i>Apolonia, córka An- drzeja</i> (1804-?)		
		Grzegorz (1760-1828) + <i>Maria, córka Gieraj- ca</i> (1765-1824)	Anna (1780-?)		
Czurdin (Czudryk) V, VI	Bohdan	Jakub (1755-1799) + <i>Anna, córka Jana</i> (1760-?)	Katarzyna (1790-) Tekla (1793-?)		
Danilewicz (Danilow) V, VI, VIII	Daniel + <i>Maria</i> (1750- ?)	Stefan (1771-1825)	Dominik (1797-?) + <i>Anna, córka Jana</i> (1815-?)		
		Kajetan (1791-1838)			
Darabidow (Karabidow) V, VI	Garabid	Stefan (1765-?) + <i>Maria, córka Jakuba</i> (1768-?)	Joachim (1792-?) Jan		
Donigiewicz (Domi- nikow) V, VI, VIII, IX	Dominik	Wincenty (1760-1795) + <i>Maria, córka Domi- nika</i> (1771-?)			

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
		Antoni (1767-1845) + <i>Maria, córka Jakuba</i> (1786-?)	Dominik (1786-?) Dominik (1806-?) + <i>Wiktoria, córka Józefa</i> (1816-?) Katarzyna (1815-?)	 Maria (1835-?) Adolf (1838-?) Wilhelm (1840-?) Władysława (1841-?) Antoni (1845-?) Leon (1847-?)	
Gajdarow (Aruty- now, Pietrow, Pie- trowicz) V, VI, VIII, VIIa, IX	Piotr + <i>Zabiela</i> (1723- ?)	Jan (1750-1831) + <i>Urszula, córka Mikoła- ja</i> (1765-?) Arutyn (1755-1830) + <i>Agnieszka (Ahapial), córka Jana</i> (1765-?)	Piotr (1780-1833) + <i>Maria, córka Antonie- go</i> (1791-1844/1847) Krzysztof (1783-1829) Jan (1790-1836) Józef (1801-1848) + <i>Anna, córka Sarkisa</i> (1813-?) Piotr (1806-1843)	Jan (1806-?) Dominik (1820-?) Gorapema (1817-?) Rozalia (1820-?) Katarzyna (1822-?)	
Garabidowicz (Ge- rabidowicz, Garabe- dow) V, VI, VIII, IX	Garabid	Jakub (1759-?) + <i>Ro- zalia, córka Wartana</i> (1768- 1845)	Kiwork (1787-1847) + <i>Katarzyna</i> (1797-?)	Jakub (1829-1846)	
				Rozalia (1827-?) Anna (1828-?)	

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5	
				Maria (1830-?)		
				Gorapema (1832-?)		
				Jan (1837-?)		
			Anna (1791-?)			
			Katarzyna (1792-?)			
			Maria (1793-?)			
			Jan (1798-?) + Anna, córka Arutyna (1801-?)			
			Arutyn (1801-?) + Maria, córka Teodora (1815-?)	Rozalia (1833-?)		
				Katarzyna (1837-?)		
				Anna (1839-?)		
				Jan (1843-?)		
				Grzegorz (1847-?)		
				Kajetan (1850-?)		
	Nienazwany	Stefan (1766-1830) + Maria (?-1830)	Krzysztof (1793-?) + Katarzyna, córka Lucjana (1804-?)	Stefan (1831-?)		
				Jan (1833-?)		
				Julia (1836-?)		
				Anna (1837-?)		
				Barbara (1807-?)		
Glatkowski Va	Ignacy	Teodor (1765-?) + Anna, córka Jana (1775-?)	Anastazja (1794-?)			
Gorogosewicz (Gorogosewicz) V, VI, VIII	Maria, córka Gorogosa/Dyrsedosa (1730-?)	Paweł (1771-1829) + Maria (1773-?)	Dominik (1798-1827)			

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Grigoriew V, VI, VIII, IX	Grzegorz	Maria (1750-?)	Szymon (1771-?)		
		Antoni (1755-1824) + <i>Rozalia, córka Krzysztofa</i> (1784-1842)	Kajetan (1803-1824)		
			Krzysztof (1805-1824)		
			Teodor (1809-1840)		
			Kajetan [br] (1787-?)		
			Dominik [p] (1783-?)		
		Antoni Isakow [p] (1781-?)			
		Teodor (1767-?) + <i>Anna, córka Jana</i> (1771-?)			
Hinganosow (Demianow, Henganos) V, VIII, VIIa, IX	Demian	Grzegorz (1720-1799) + <i>Maria, córka Jana</i> (1745-?)	Jan (1765-1830) + <i>Maria, córka Kajetana</i> (1786-1848)	Grzegorz (1814-?) + <i>Anna, córka Jakuba</i> (1820-?)	
				Kasper (1827-?)	
			Mikołaj (1797-1830) + <i>Maria</i> (1804-?)	Grzegorz (1814-1849)	
			Teodor (1797-?)		
Hłuszkiewicz V, VI, VIII, IX	Arutyn	Tadeusz (1749-1803) + <i>Zofia, córka Bohdana</i> (1755-?)	Teodor (1776-?) + <i>Rozalia, córka Mikołaja</i> (1794-1849)	Jan (1819-?) + <i>Katarzyna, córka Jakuba</i> (1827-?)	Mikołaj (1848-?)
					Stefan (1849-?)

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
				Stefan (1820-?) + <i>Maria, córka Michała</i> (1825-?)	Jan (1845-?)
				Bohdan (1826-?)	
				Kajetan (1829-1846)	
				Grzegorz (1831-?)	
				Anna (1819-?)	
				Zofia (1824-?)	
			Katarzyna (1825-?)		
			Rozalia (1792-?)		
			Bohdan (1797-?) + <i>Rozalia</i> (1803-?)	Maria (1816-?)	
Hortkow (Czertkowski, Czerkowski) V, VI, VIII	Teodor	Stanisław (1755-1817) + <i>Agnieszka, córka</i> <i>Szymona</i> (1765-?)	<i>Marianna</i> [s.] (1781-?)		
Iwanow V, VI, VIII	Jan	Mikołaj (1755-1799) + <i>Maria, córka Martyna</i> (1770-?)	Kawasart (1781-?)	Rozalia (1829-?)	
Jakubow (Jakobow, Jakowlew) V, VI	Jakub	Megerdycz (1720-1810) + <i>Anna, córka</i> <i>Grzegorza</i> (1760-?)	Piotr (1755-1803) Elżbieta (1781-?) Kajetanna Asawaderowa [p] (1765-?) Jakub (1785-?)		

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Jakowlew (Negrusz) V, VI, VIII, IX	Jakub	Aswador (1745-1818) + <i>Apolonia, córka Wartana</i> (1755-?)	Maria (1777-?)		
			Kajetanna (1783-?)		
			Jakub (1785-?) + <i>Rozalia, córka Antoniego</i> (1809-?)	Stefan (1828-?)	
				Michał (1830-?)	
				Antoni (1833-1836)	
				Maria (1831-?)	
				Antoni (1838-?)	
			Arutyn (1797-?) + <i>Gorapena, córka Girze-gorza</i> (1809-?)	Katarzyna (1838-?)	
		Bohdan (1760-1842) + <i>Urszula, córka Mikołaja</i> (1765-?)	Michał (1792-?)		
			Jan/Jakub (1797-?) + <i>Gorapema, córka Wartana</i> (1804-?)	Anna (1820-?)	
				Michał (1822-?)	
				Katarzyna (1827-?)	
				Bohdan (1829-?)	
				Rozalia (1832-?)	
				Joanna (1834-?)	
				Maria (1833/1835-?)	
				Grzegorz (1836-?)	
				Krzysztof (1838-?)	
				Wartan (1840-?)	
				Rozalia (1845-?)	
		Mikołaj (1752-1825) + <i>Maria</i> (?-1826)			

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Janowicz (Jakowicz) VI, VIII, IX	Joachim (1776-1840)	Teodor (1801-?)			
		Gorapena Baroncz [br] (?-1847)			
	Antoni (1781-?)	Cecylia (1824-?)			
	Dominik (1791-1841) + <i>Katarzyna</i> (1802-?)				
Jeremejew (Hadzyi) V, VI	Jeremi	Jakub (1715-1804)			
Juriew (Jarkiewicz) V	Stefan	Jan (1740-1804) + <i>Ro- zalia, córka Krzysztofa</i> (1765-?)	Stefan (1771-?)		
			Tekla (1781-?)		
Kaetanow VI, VIII	Teodor (1791-?) + <i>Katarzyna</i> (1796-?)	Teodor (1809-?)			
		Julian (1810-?)			
		Michał (1813-?)			
		Aksenia (1817-?)			
		Piotr (1828-?)			
		Maria (1829-?)			
		Maria (1830-?)			

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Kalustowicz (Kaluszski, Kalu- stow) V, VI, VIII, IX	Kalust	Megerdycz (1745-1798) + <i>Zofia, córka Mikołaja</i> (1760-1827)	Piotr (1781-1837) + <i>Maria, córka Mikołaja</i> (1797-?)	Manug (1823-?) + <i>Barbara, córka Sarkisa</i> (1826-?)	
				Michał (1829-?)	
				Maria (1825-?)	
				Eudokia (1828-?)	
				Gertruda (1833-?)	
		Grzegorz (1755-?) + <i>Konstanca, córka Bohdana</i> (1760-?)	Bohdan (1788-?) Jakub (1798-1818) Stefan (1799-?) Jakub (1775-?) Maria (1781-?) Krzysztof (1792-1826) + <i>Maria, córka Teodora</i> (1790-?)	Maria (1836-?)	
				Marianna, córka Antoniego [w] (1811-?)	
				Jakub (1806-1823)	
Kaluszowski (Katuszewski) V, VI, VIII, IX	Jan	Jakub (1755-1811) + <i>Zofia, córka Andrzeja/Kajetana</i> (1765/1777-1835)	Anna (1790-?) Jan (1800-1835) Teodor (1803 – 1818)	Teodor (1808/1816-?) + <i>Maria, córka Bohdana</i> (1814-?)	Bohdan (1836-?)
					Rozalia (1838-?)
					Krzysztof (1840-?)
		Jan (1755-1804) + <i>Anna, córka Stefana</i> (1765-?)	Megerdycz [p] (1756-?) + <i>Uliana, córka Jakuba</i> (1761-?)		

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Kasperow (Kasprow) V, Vb, VI	Helena (1745-?)	Szymon (1771-1799)	Kajetan (1797-?)		
Kiworkow V, VI	Kiwork	Gabryel (1763-1796) + Anna, córka <i>Isaaka</i> (1774-?)			
Kiworkowicz VIII	<i>Małgorzata, córka</i> <i>Mikołaja</i> (?-1835)	Stefan (1776-1847) Krzysztof (1782-1817)			
Kosinski VIII, IX	Sagag	Kajetan (1781-1838) + <i>Oskigad</i> (1799-?)	Mikołaj (1822-?)		
			Grzegorz (1825-?)		
			Geropsima (1825-?)		
			Antoni (1826-?)		
		Mikołaj (1770-1825)			
Krisztoforow V, VI, VIII	<i>Krzysztof + Maria,</i> <i>córka Jakuba</i> (1747-?)	Kiwork (1745-1799) + <i>Rozalia, córka Mikołaja</i> <i>(1765-?)</i>	Krzysztof (1775-?)		
			Stefan (1785-?)		
			Maria (1779-?)		
			Rozalia (1789-?)		
			Anna (1791-?)		
		Rebekka (1749-?)	Katarzyna (1780-?)		
		Kajetan (1755-?) + <i>Małgorzata, córka</i> <i>Kazimierza</i> (1771-?)	Krzysztof (1782-?)		
			Marianna (1787-?)		
			Mikołaj (1805-?) + <i>Anna</i> (1816-?)	Maria (1832-?)	
			Ignacy (1810-?)		
		Nienazwany	Jeremi (1786-?)		

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5	
Krzysztoforow (Awakowicz) V, VI	Krzysztof	Kajetan (1755-1806) + <i>Marianna, córka Miko- łaja</i> (1759-?)	Rozalia (1779-?)			
			Anna (1783-?)			
Kucki (Baltazarow, Czacki, Lucki) V, VI, VIII, IX	Baltazar + Urszula (1701-?)	Dominik (1745-?) + <i>Anna, córka Martyna</i> (1755-?)	Urszula (1783-?)			
			Krzysztof (1787-1843)			
			Maria (?-1824)			
			Gorapema (?- 1826/1837)			
			Anna [w] (1826-?)			
		Kajetan (1755-1810) + <i>Maria, córka Wincen- tego</i> (1765-?)	Dominik (1789-?)			
			Rozalia (1792-?)			
			Jan (1795-?)	Maria (1824-?)		
				Urszula (1827-?)		
			Teodor (1798-?) + <i>Anna</i> (?-1830)			
		Bohdan (1760-1798) + <i>Anna, córka Dyrse- dosa</i> (1765-?)	Jan (1804-?)			
			Stefan (1783-?)			
			Tekla (1793-?)			
Kwiatkowski VI, VIII	Jakub (1776-?)	Paweł (1808-?)				

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Lazarow VIII, IX	Maria, córka <i>Teodora</i> (1777-1847)	Jakub (1812-?) + <i>Frania, córka Leontija</i> (1822-?)	Włodzimierz (1838-?)		
			Daria (1845-?)		
			Jan (1849-?)		
	Nienazwany	Eufrozyna (1811-?)			
Lisecki (Lesecki) [Łysiecki ?] V, VI	Mikołaj	Andrzej (1755-1805) + Anna, córka <i>Bohdana</i> (1765-?)	Maria (1790-?)		
			Rozalia (1792-?)		
Łatyna V, VI, VIII	Deordia (Grzegorz) + <i>Rozalia</i>	Mateusz (1765-1819)			
		Michał (1797-1824)			
Majewski VI	Jakub (1796-?)				
Margosewicz IX	Bohdan	Kajetan (1782-1840)			
		Jakub (1798-?) + <i>Uliana, córka Jana</i> (1815-?)			
		Rozalia (?-1849)			
Markow V, Vb, VI, VIII	Marek	Bohdan (1745-1799) + <i>Kajetanna, córka Jakuba</i> (1759-?)	Marek (1767-?)		
			Kajetan (1782-?)	Katarzyna (1832-?)	
			Anna (1792-?)		
			Jakub (1797-?) + <i>Elżbieta</i> (1804-?)		
			Rozalia (1809-?)		

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Michajlidski V	Stefan	Jakub (1755-?)	Stefan (1785-?)		
Michajlowski VIII	Jakub				
Moszoro V, VI	Abram	Jakub (1755-1801) + <i>Anna, córka Kajetana</i> (1768-?)	Mikołaj (1789-?)		
			<i>Łucya Markiewicz [m]</i> (1740-?)		
			<i>Jan Markiewicz [b]</i> (1765-?)		
			<i>Maria Samojlikowa [k]</i> (1709-?)		
Negrusz V, VI	Jakub	Tadeusz (1755-1795) + <i>Kajetanna, córka</i> <i>Wartana</i> (1762-?)	Anna (1781-?)		
			Urszula (1785-?)		
			Maria (1789-?)		
		Rozalia (1792-?)			
		Mikołaj (1765-?) + <i>Katarzyna, córka Szy-</i> <i>mona</i> (1771-?)	Rozalia (1792-?)		
Krzysztof (1806-?)					

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Nikolajew V, Va, Vb, VI, VIII, IX	Mikołaj + Zofia, córka Dawida (1737-?)	Wartan (1735-?) + Anna, córka Teodora (1765-?)	Mikołaj (1784/1792-1806)		
			Teodor (1791-?)		
			Maria (1790-?)		
		Jan (1747-1799) + Maria, córka Jakuba (1765-?)	Stefan (1773-1798)	Nienazwany (1796-?)	
				Jan (1799-?)	
		Wartan (1765-1845) + Kajetanna, córka Jakuba (1771-?) + Gorapena, córka Torosa (1789-1848)	Kawasart (1779-?)		
			Anna (1794-?)		
			Mikołaj (1805-1850) + Anna, córka Teodora (1819-?)	Katarzyna (1839-?)	
			Grzegorz (1818-?) + Anna, córka Jana (1824-?)	Julia (1841-?)	
				Kajetan (1849-?)	
		Natalia (1844-?)			
		Anna (1850-?)			
		Katarzyna (1825-?)			
Peryjow V, VI	Awedyk	Bohdan (1745-1804) + Maria, córka Bohdana (1765-?)	Stefan (1783-?)		
			Awedyk (1787-?)		
			Jakub (1789-?)		
			Arfuła (1791-?)		
			Kajetanna (1792-?)		

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5		
Piasecki V, VI, VIII, IX	Michał + <i>Maria</i> (1737-?)	Jan (1765-1808)					
		Grzegorz (1771-?)	Michał, syn Bohdana Negrusza [br] (1793- ?) + <i>Anna, córka Lu- kiana</i> (1796-?)	Bohdan (1811-?) Grzegorz (1812-?) Rozalia (1820-?) Maria (1825-?) Piotr (1828-?) Jan (1833-?)			
	Piotr	Grzegorz (1773-1839) + <i>Rozalia, córka Bohdana</i> (1771-?) + <i>Rozalia, córka Jakuba</i> (1784-?)		Piotr (1794/1796-?) + <i>Salomea, córka Jana</i> (1815-?)	Jan (1846-?) Teodor (1849-?)		
				Jakub (1797-?) + <i>Rozalia, córka Piotra</i> (1811-?)	Piotr Maria (1847-?)		
				Krzysztof (1803-?)			
				Dominik (1806-?) + <i>Franciszka, córka Martyna</i> (1813-?)			
				Stefan (1809-1821)			
				Anna (1809-?)			
				Maria (1817-?)			
				Piskaim			
				Dominik (1769/1784- ?)			
			Petrowicz (Petrov) V, VI	Piotr	Aswadur (1745-?) + <i>Anna, córka Aswadora</i> (1765-?)	Apolonia (1790-?) Maria (1792-?)	

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Pietrow V, VI	Piotr + <i>Maria</i> (1755-?)	Dawid (1771-?)			
Popiel (Pepeł) V, VI, VIII, IX	Krzysztof	Zachary (1760-1817) + <i>Katarzyna, córka Jana</i> (1765-1828)	Marianna (1791-?) Anna (1792-?) Arutyn (1794-?) + <i>Maria, córka Bohdana</i> (1804-?)	Anna (1827-?) Antoni (1828-?) + <i>Zofia, córka Aleksieja</i> (1822-?) Maria (1828-1838) Stefan (1837-?) Katarzyna (1841-?) Anna [m] (1779-?) <i>Elisawieta [s]</i> (1814-?)	Maria (1848-?) Maria (1849-?)
Sadowski V, VI, VIII	Wartan + <i>Anna, córka Tomasza</i> (1721-?)	Krzysztof (1760-1824) + <i>Anna, córka Dominika</i> (1765-?)	Maria (1793-?) Antoni (1801-?) Kajetan (1808-?) Grzegorz (1817-?)		

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Samojłow (Samuilow, Samo- eliow, Dominikow) V, Vb, VI, VIII, IX	Samuel	Dominik (1725-1795) + Anna, córka Szymona (1737-?)	Samuel (1769-1837) + Anna, córka Michała/Kajetana (1780/1784-?)	Dominik (1798-1829)	
			Szymon (1784-?) + Anna, córka Jakuba (1804-?)	Marcelia (?-1834)	
			Antoni Jakowlew [p] (1751-?)	Antoni (1818-?) + Maria, córka Teodora (1821-?)	
		Kajetan (1735-1811) + Anna, córka Grzegorza (1745-?) Kasper (1745-?) + Barbara, córka Tuma-na (1755-?)	Mikołaj (1784-1830)		
			Elżbieta (1779-?)		
			Katarzyna (1783-?)		
			Maria (1785-?)		
			Kajetanna (1787-?)		
			Bohdan (1791-?)		
			Tomasz (1792/1797-?)		
Sarkisow (Sarkis) V, VI, VIII, IX	Sarkis	Megerdycz (1740-1795) + Barbara, córka Matweja (1755-?)	Sarkis (1790-1844) + Katarzyna, córka Win-centego (1792-?)	Anna (1812-?)	
				Anna (1820-?)	
				Rozalia (1826-?)	
				Barbara (1832-?)	

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
			Teodor (1797-1836) + <i>Apolonia, córka Józefa</i> (1809-?)	Jan (1828-?)	
		Jan (1745-1795) + <i>Rejna, córka Datysa</i> (1755-?)	Grzegorz (1771-1795) + <i>Marianna, córka Bohdana</i> (1777-?)		
			Rozalia (1781-?)		
			Maria (1791-?)		
Semenow V, VI	Filip (1725-1798) + <i>Anna, córka Szymona</i> (1755-?)	Jan (1769-?) + <i>Maria, córka Walerego</i> (1775-?)			
		Szymon (1783-?)			
Siracki (Seracki, Sieracy) V, Va, VI, VIII, VIIIb, IX	Krzysztof	Lukasz (1765-?) + <i>Elżbieta, córka Wartana</i> (1771-1847)	Krzysztof (1785/1789-1846)		
			Anna (1791-?)		
			Maria (1792-?)		
			Rozalia (1793-?)		
			<i>Maria</i> [s] (1760-?)	Gerabeima (1783-?)	
				Kasia (1785-?)	
	Nienazwany	Kajetan	Mikołaj (1803-1846) + <i>Anna, córka Wartana</i> (1816-?)	Grzegorz (1835-?)	
				Maria (?-1839)	
				Rozalia (1838-?)	
				Joana (1840-?)	

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Stepanow (Stefanow) VIII, IX	Aleksiej (1778-1824) + <i>Maria</i> (?-1830)	Teodor (1812-1849) + <i>Anna, córka Mikołaja</i> (1809-1846)	Maria (1834-?)		
			Rozalia (1837-?)		
		Zofia (1822-?)	Krzysztof (1839-?)		
		Anna (1823-?)			
Stepanow VI	Jerzy	Jan (1740-1804)			
Tarasowicz V, VI	Toros + <i>Katarzyna</i> (1745-?)	Azbij (1766-?)			
Tatusiewicz (Tatosiewicz) VIII, IX	Zahar	Fadej (?-1831)	Jan (1784-?) + <i>Elż- bieta, córka Gabriela</i> (1799-?)	Maria (1834-1836)	
				Erazm (1836-?)	
				Piotr (1838-?)	
				Jan (1841-?)	
				Józefa [u] (1821-?)	
	Piotr (1795-?) + <i>Ma- ria, córka Jana</i> (1804- 1848)				
Torbar VIII, IX	Onufrij	Teodozy (1798-1848) + <i>Anna, córka Jana</i> (1804-?)	Tekla (1829-1840)		
			Jan (1838-?)		
Tosunow V, VI	Tosun	Teodor (1745-1804) + <i>Urszula, córka Grzego- rza</i> (1765-?)			

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5	
Tumanow V, VI	Tuman	Bohdan (1750-?)	Barbara (1783-?)			
			Maria (1784-?)			
			Rozalia (1786-?)			
		Maria (1754-?)	Elżbieta (1778-?)			
			Anna (1783-?)			
		Dawid (1755-?) + Anna, córka Sarkisa (1773-?)	Rozalia (1791-?)			
		Łazarz (1760-?) + Maria, córka Kajetana (1771-?)	Kajetan (1794-?)			
Tesmeniecki (Tyśmienicki) V, Va, VI, VIII, IX	Krzysztof	Kajetan (1760-?) + Jonna, córka Wartana (1770-1833)	Teodor (1792-1843) + Katarzyna, córka Aleksieja (1796-?)	Ulian (1810-?) + Helena, córka Jakuba (1822-?)	Teodora (1841-?)	
						Michał (1813-?)
						Piotr (1828-?)
		Nienazwany	Anna (1793-?)			
	Bohdan	Kajetan (1761-1837)				
			Anna (?-1840)			
Wartanowicz VIII	Mikołaj	Teodor (1796-?) + Maria, córka Szymona (1809-?)				

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Wenckowski IX	Franciszek	Tomasz (1832-?)			
Wincyn VI	Onufry (1761-?)				
Wojtowicz (Szymanow, Szymo- now) V, Va, VI, VIII, IX	Szymon + Elżbieta, córką Dominika (1710-?)	Grzegorz (1755-1821) + Katarzyna, córką Grzegorza (1760-?)	Maria (1781-1842)		
			Rozalia (1784-?)		
			Antoni (1790-?) + Anna, córką Jana (1804-?)		
			Anna (1792-?)		
Zacharieszewicz VI	Antoni (1741-?)				
Zachariewicz (Zahariew) VI	Ludwik (1761-1834) + Maria (?-1830)	Arutyn (1806-1826)			

NAZWISKO	POKOLENIE 1	POKOLENIE 2	POKOLENIE 3	POKOLENIE 4	POKOLENIE 5
Żwaniński V, Va, VI, VIII, IX	Krzysztof	Tomasz (1735-?) + Katarzyna, córka Adama (1745-?)	Bohdan (1795-?) + Maria (1806-?)	Stefan (1816-?) + <i>Maria</i> , córka <i>Franciszka</i> (1819-?)	Bohdan (1840-?)
					Rozalia (1843-?)
					Jan (1848-?)
				Tomasz (1819-1823)	
				Ignacy (1834-1834)	
Grzegorz (1838-?)					
Kasper (1840-?)					
V	Wartan + Rozalia (1735-?)				
V	Kawasart + Maria (1750-?)				
V	Baltazar + Anna (1725-?)				

Z języka ukraińskiego przetłumaczył Jan Gordziejew

Aneks

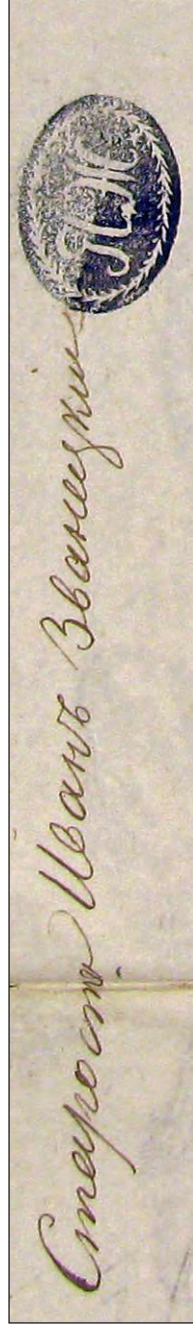
Dokument 1. Inwentarz prywatnego miasta Mohylowa Podolskiego z 1772 roku (fragment)

5. Dalszy inwentarz danin in et p[ro] 1772 Anno

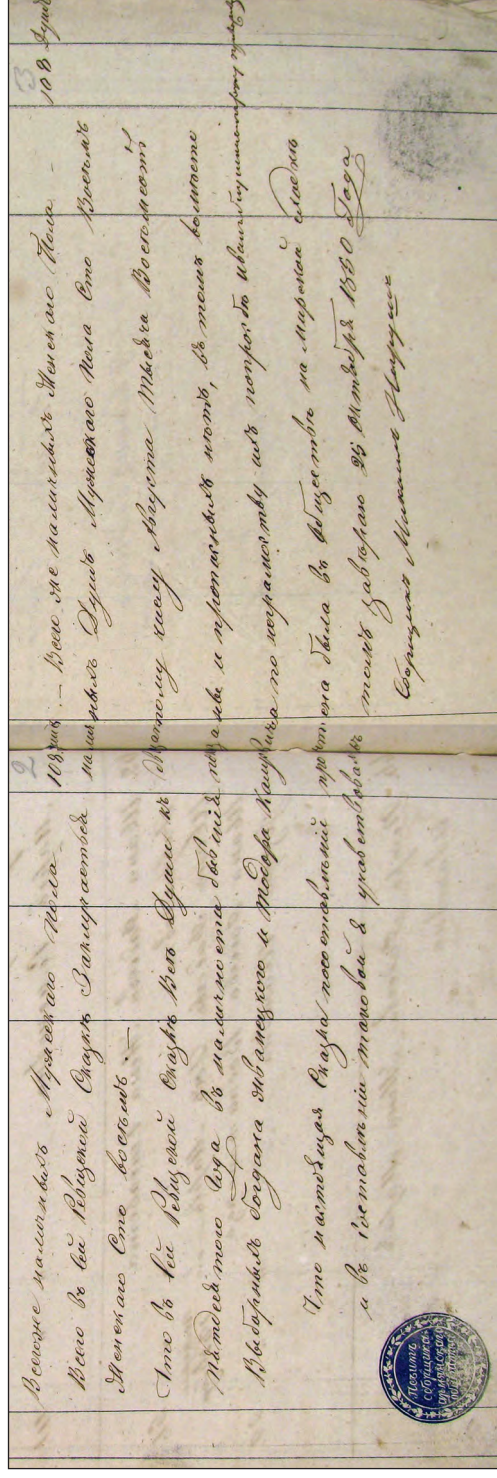
Numer[us] ludzi	Osiadłość Ormian	Czynszu Zł Gr
1.	Aswadu[r] Czaykowski	4
2.	Eliasz Stefanowicz Woyt Ormian	12
3.	Dominik Manukiewicz	18
4.	Kaietan „	18
5.	Jakub „	18
6.	Toros Krzmicielowicz	18
7.	Wartan „	16
8.	Isaak „	3
9.	Szymonowa Wdowa	4
10.	Stambulczyka Wdowa	2
11.	Marya Wołoszka Wdowa	2
12.	Nastasijka Wdowa	5
13.	Babyi Żołarz	5
14.	Hadzyi Dawid	8
15.	Magerdycz Kupiec	5
16.	Alexander f 5 Ze zgorzał	Liber Pogorzelec
17.	Kasper Tabacznik f 5 Ze zgorzał	Liber Pogorzelec
18.	Iwonica Muntianka Wdowa	4
19.	Mikołaj Azbajowicz	10
20.	Mikołaj Czaykowski	12
21.	Wartan Horodenski	4
22.	Kirkur Kalustowicz	10
23.	Baltazar Kucki	12
24.	Daniel Stambulski	6
25.	Konstanty Tabacznik	4
26.	Girogos „	6
27.	Toson „	6
28.	Magerdycz Serkiesowicz	4
29.	Toros Tabacharnik	10
30.	Chaczyk Czaykowski	5
31.	Nowasan Krawiec	6
32.	Owanes Czaykowski	5

5. Dalszy Inwentarz Danin In 1772. Armia				
Miejscowość	Osiedłość Ormian	Liczba		
		Wł.	Wł.	
1.	Aswadu - Gaykosi	4.		
2.	Chasz - Kananowicz Woyt Ormian	12.		
3.	Dominik - Manukiewicz	10.		
4.	Kaizian	10.		
5.	Jakub	10.		
6.	Toros - Kozłowiec	10.		
7.	Wartan	10.		
8.	Isaak	3.		
9.	Leopolda Włowa	4.		
10.	Stambulczyka Włowa	2.		
11.	Marya - Włostka Włowa	2.		
12.	Nastasia Włowa	5.		
13.	Baby - Tatars	5.		
14.	Hadzi - Dawid	0.		
15.	Magerdyer Kupiec	5.		
16.	Alexander f. s. Zegorlat			Lib. Pogoralec
17.	Kasper Tabachnik f. s. Zegorlat			Lib. Pogoralec
18.	Twonica Muntianka Włowa	4.		
19.	Mikolaj Azbajowicz	10.		
20.	Mikolaj Gaykosi	12.		
21.	Warian Horodenski	4.		
22.	Kirkur - Katusowicz	10.		
23.	Baltazar Kuczi	12.		
24.	Daniel - Stambulski	6.		
25.	Konstanty Tabachnik	4.		
26.	Eragos	6.		
27.	Toson	6.		
28.	Magerdyer Serkisowicz	4.		
29.	Toros - Tabacharnik	10.		
30.	Racyk - Gaykosi	5.		
31.	Nowasari Krausce	6.		
32.	Owanes - Gaykosi	5.		
33.	Mikolaj - Wartanowicz	12.		
34.	Piotr - Kramarz	12.		
35.	Aswador Horodenski	5.		
36.	Michał - Riwceki	6.		
37.	Ohan - Serkisowicz	4.		
38.	Agopczy Gaykosiowiec	4.		
39.	Piotr Tabachnik Wasyliska Tylcha jego	4.		
40.	Gurdeczka Smiagniska	4.		
41.	Piotr - Riwceki	6.		
42.	Tacharyoff Tylcha	3.		
43.	Awasko - Kozakow Tylcha	3.		
44.	Komornik u Muntianki Włowa	2.		
In Summa w Ormian 307				

1. Fragment inwentarza z 1772 roku z wykazem głów rodzin ormiańskich Mohyłowa Połdolskiego, Центральний державний історичний архів України (Київ): ф. 49, оп. 1, спр. 1855, арк. 53в.

2. Odcisk pieczęci Jana Żwanieckiego, starosty wspólnoty Ormian Mohylowa Podolskiego, 1835, Державний архів Вінницької області (Winnica): ф. 177, оп. 1, спр. 1138, арк. 310 зв.-311

3. Końcowy zapis spisu rewizyjnego Ormian Mohylowa Podolskiego, potwierdzony pieczęcią poborcy podatkowego ormiańskiej wspólnoty, 1850, Державний архів Вінницької області (Winnica): ф. 177, оп. 1, спр. 1175, арк. 483в.-49. Treść zapisu: „W sumie w tym spisie rewizyjnym naliczono 108 osób płci męskiej i 108 osób żeńskiej. W tym spisie rewizyjnym wedle stanu na dwudziestego sierpnia tysiąc osiemset pięćdziesiątego roku wszystkie osoby obecne w mieście, nieobecnych brak. Przez niepiśmienność wybranych Bohdana Żwanieckiego i Todora Kałutowicza podpisałem na ich prośbę zaświadczył to Iwan Głuszkowski. Po sporządzeniu, spis ten został odczytany w gromadzie na ogólnym zgromadzeniu. Poświadczam, że brałem udział w jego sporządzeniu. 25 października 1850 roku. Poborca Michalo Negrusz”

33.	Mikołaj Wartanowicz	12
34.	Piotr Kramarz	12
35.	Aswador Horodenski	5
36.	Michał Piasecki	6
37.	Ohan Serkiesow Syn	4
38.	Agopsza Czaykowskiego Zięć	4
39.	Jozef Czaban Wasylicka Teszcza iego	4
40.	Czurdeczka Sniatynska	4
41.	Piotr Piasecki	6
42.	Zacharyasz Zadyk	3
43.	Iwasko Kozakow Zięć	2
44.	Komornik u Muntianki W domu	2
	In Summa od Ormian	307

(ЦДІАУ: ф. 49, оп. 1, спр. 1855, арк. 53в)

Dokument 2. Informacja wicegubernatora podolskiego w sprawie Ormian Mohylowa nad Dniestrem z 1869 roku⁴⁰

5820

М.В.Д.

ПОДОЛЬСКАГО ГУБЕРНАТОРА

ПО КАНЦЕЛЯРИИ ГУБЕРНСКАГО УПРАВЛЕНИЯ

Отделение 1

Стол 2й

№ 10084

15 ноября 1869 года

Каменец Подольский 27 НОЯ 1869

Господину Киевскому, Подольскому и Волынскому Генерал Губернатору

К исполнению предложения Вашего Сиятельства от 18 Сентября сего года за №4647, 27 Сентября было предписано Могилевскому Уездному Исправнику доставить надлежащая сведения к объяснению положения Могилевских Армян. Вследствие чего названный Исправник рапортом от

⁴⁰ Dokument zawiera fragmentaryczne wiadomości statystyczne dotyczące Ormian mohylowskich za lata 1858-1869, a oprócz tego uzupełnia treść dokumentów opublikowanych przez Wardgesa Mikaeliana. Dokumenty owe dotyczą przywrócenia w roku 1871 obowiązkowego poboru rekrutów spośród ormiańskich mieszkańców Mohylowa Podolskiego (В. Микаелян, *Четыре документа*, s. 101-105).

13 Октября донес, что в Могилеве состояло в 1824 году причисленных Подольскою Казенною Палатою Армян, занимающихся выделкою сафьяна и саловарением и пользующихся Высочайше дарованною им льготою от рекрутской повинности 110 мужеска пола душ, за происшедшего же с того времени между этим обществом, до составления 10й народной переписи, убылью и прибылью по ревизским сказкам сей последней 10й переписи, записано 101 душа; с тех пор по настоящее время из них умерло 14, родилось 14, и теперь состоит на лице 109 душ; в том числе коренных Армян 101 и вновь причисленных Казенною палатою 8 душ мужескаго пола их бывшей польской шляхты; и что сказанные Армяне по настоящее время составляют отдельное общество от Могилевских мещан, отбывают повинности и платят подати бездоимочно в казну. Как же в прописанно донесении не заключалось сведений, выполняют ли Могилевские Армяне с платежом податей другие повинности, лежащие на Могилевском мещанском обществе, как наприм. подводную, постоянную и проч., то 24 Октября предписано было Могилевскому Исправнику немедленно доставить означенные сведения; ныне названный Исправник доносит, что армянское общество подводную, постоянную и дорожную повинности, а также налог с недвижимых имуществ, земский и квартирный сбор, отбывают аккурратно.

Представляя о выше изложенном Вашему Сиятельству, с возвращением присланных при предложениях от 18 Сентября и 22 Октября за №4647 и 5403 приложений, имею честь доложить, что освобождением в 1824 году поселившихся в Могилеве на Днестре Армян от рекрутской повинности, натуральной и денежной, Правительство имело ввиду способствовать развитию в Подольском крае фабричного и промыслового дела, так как Армяне эти занимались преимущественно выделкою сафьянных кож и саловарением. При этом было выражено, что льгота дается им, как иностранным переселенцам. Но цель Правительства не была достигнута, ибо Могилевские Армяне не только не создали из тогдашней своей специальности ощутительной и полезной для края промышленности, которая могла бы заметно влиять на его благосостояние и не внесли в нее усовершенствованной техники, но напротив с течением времени, утратили эту специальность и в большинстве слились, по роду своих занятий, с общею массою мелких городских промышленников и торговцев. Таким образом, дальнейшее продление предоставленной им привилегии не имеет ныне достаточного основания, тем более, что в позднейшем законодательстве Правительство отказалось уже от всякой идеи поддерживать промышленность искусственно, а тем более посредством привилегий, клонящихся в ущерб общим Государственным пользам, каковою представляется освобождение Могилевских Армян от рекрутской повинности. Наконец Могилевских Армян, как подчиненных с столь давнего времени общим законам Империи, нельзя считать в настоящее время

и иностранными переселенцами, причем присовокупляю, что руководствуясь этими соображениями и принимая во внимание, что изниченная льгота в отношении Могилевских Армян имела во всяком случае значение временной меры и что в настоящее время, вследствие последовавших изменений в способе отбывания рекрутской повинности, значительно облегчило исполнение ее наймом, я полагал бы вполне справедливым привлечь к отбыванию рекрутской повинности на общем основании и Могилевских Армян.

И. д. Губернатора Вице Губернатор [podpis]

За Вице Губернатора Старший Советник [podpis]

Столоначальник [podpis]

(ЦДІАУ: ф. 442, оп. 1, спр. 184, арк. 8-9зв.)

Tłumaczenie na język polski (wykonał Stanisław Ulaszek):

5820

M[inisterstwo] S[praw] W[ewnętrznych]

[Od] GUBERNATORA PODOLSKIEGO

Przez KANCELARIĘ ZARZĄDU GUBERNIALNEGO

Oddział 1

Biuro 2

Nr 10084

15 listopada 1869 roku

Kamieniec Podolski

27 list[opada] 1869

Do Pana Gubernatora Generalnego Kijowskiego, Podolskiego i Wołyńskiego

Zgodnie z poleceniem Waszej Ekscelencji, w dniu 18 września bieżącego roku (pismo nr 4647 z dnia 27 września) zobowiązano Naczelnika Powiatu Mohyłowskiego do przedstawienia informacji o aktualnej sytuacji Ormian mohyłowskich. [W wyniku tegoż rzeczony] Naczelnik Powiatu w raporcie z dnia 13 października poinformował, że w roku 1824 w Mohyłowie – według danych Państwowej Izby Podolskiej – zamieszkiwało 110 Ormian płci męskiej trudniących się wyprawianiem safianu (ze skór zwierzęcych) i wytapianiem tłuszczu, którzy – na mocy przyznanego im łaskawie przez Najwyższą Władzę przywileju – byli zwolnieni z powszechnego obowiązku rekruckiego; podczas 10. spisu ludności, w którego trakcie odnotowywano zarówno liczbę narodzin, jak i zgonów, stwierdzono istnienie 101 żyjących dusz; od tamtego czasu do

chwili obecnej zmarło 14 i narodziło się 14 osób, jest ich więc obecnie 109 dusz; w tym rdzennych Ormian 101, zaś 8 osób (płci męskiej), wciągniętych do rejestru ludności przez Państwową Izbę Podolską, wywodziło się z polskiej szlachty. Rzeczeni Ormianie do chwili obecnej stanowią odrębną grupę społeczną wśród mieszczan Mohylowa, płacą przy tym na rzecz państwa należne podatki w pełnym wymiarze oraz spełniają inne względem niego powinności. A ponieważ we wspomnianym raporcie nie było mowy o tym, czy mohylowscy Ormianie – podobnie jak pozostali mieszczenie – wypełniają również inne powinności, np. podwodową, kwaterunkową itp., to 24 października polecono Naczelnikowi mohylowskiemu uzupełnić brakującą informację; obecnie rzeczony Naczelnik donosi, że ormiańska społeczność Mohylowa spełnia zarówno podwodową, jak i kwaterunkową powinność, a także regularnie i bez opóźnień płaci podatki od nieruchomości, gruntów oraz lokali.

Przedstawiając Waszej Ekscelencji powyższą informację i odsyłając przy tym załączniki do otrzymanych zarządzeń nr 4647 i nr 5403 z 18 września oraz 22 października, mam zaszczyt zameldować, że zwalniając w roku 1824 osiadłych w Mohylowie nad Dniestrem Ormian od obowiązku służby wojskowej, a także świadczeń naturalnych i pieniężnych, Rząd pragnął wspomóc i przyspieszyć rozwój przemysłu i rzemiosła w Kraju Podolskim, jako że Ormianie trudnili się przeważnie wyrobem safianowych skór i wytapianiem tłuszczu. Przy tym wyrażono zastrzeżenie, iż wspomniany przywilej został im przyznany jako przesiedleńcom-obcokrajowcom. Rząd jednak nie osiągnął założonego celu, albowiem mohylowscy Ormianie nie tylko nie zainicjowali powstania w ramach swej specjalności potrzebnego przemysłu, który mógłby korzystnie wpłynąć na rozwój i ogólny wzrost dobrobytu kraju, nie udoskonalili też techniki wytwarzania swoich wyrobów, lecz przeciwnie – z upływem czasu tracili swoje wcześniejsze umiejętności – i przeważająca ich liczba zasymilowała się z ludnością miasta, stając się drobnymi kupcami i rzemieślnikami, podobnie jak znaczna część mieszkańców Mohylowa. Z tego względu dalsze przedłużanie terminu pozostawania w mocy przyznanego im przywileju nie wydaje się zasadne, tym bardziej, że w późniejszym ustawodawstwie Rząd oficjalnie wycofał się z popierania jakiegokolwiek idei sztucznego stymulowania rozwoju przemysłu, zwłaszcza zaś poprzez nadawanie przywilejów ze szkodą dla budżetu Państwa, co też z naszego punktu widzenia nastąpiło w rezultacie nadanego mohylowskim Ormianom przywileju zwalniającego ich od obowiązkowej służby wojskowej. Podsumowując, mohylowskich Ormian, od dawna będących obywatelami Rosji podlegających jego ustawodawstwu, nie należy obecnie uważać za przesiedlonych cudzoziemców; przy tym ośmielam się dodać, że przyznane niegdyś mohylowskim Ormianom ulgi nosiły jedynie doraźny charakter, toteż na skutek przejścia z obowiązkowego poboru rekrutów na wojskową służbę

najemną, co znacznie usprawniło jej przebieg, proponowałbym, aby mohylowscy Ormianie również na ogólnie obowiązujących zasadach do niej wstępowali.

P[ełniący] o[bowiązki] Gubernatora Wicegubernator [podpis]
Za Wicegubernatora Starszy Radca [podpis]
Naczelnik Biura [podpis]

Bibliografia

Źródła archiwalne

- [Centralnyj] Центральний державний історичний архів України, м.Київ: ф. 49, оп. 1, спр. 1855; ф. 442, оп. 48, спр. 184
[Derżawnyj] Державний архів Вінницької області (Winnica): ф. 177, оп. 1, спр. 810, 1099, 1138, 1175; ф. 475, оп. 1, спр. 14

Opracowania

- [Grigorian W.] Григорян В., *История армянских колоний Украины и Польши (армяне Подолии)*, Ереван 1980
[Mikaelian W.] Микаелян В., *Четыре документа по истории могилевских армян, „Լրաբեր հասարակական գիտությունների”* [Biuletyn Nauk Społecznych], 1978, 9, s. 1
Pobóg-Górski W., *Powiat mohylowski w Guberni Podolskiej. Opis geograficzno-historyczny wszystkich miast i miasteczek, wsi, przysiółków, futorów, słowem zaludnionych miejscowości w tym powiecie, z dodaniem odpowiednich dokumentów*, Kraków 1902
Potapenko M., *Ormianie Mohylowa Podolskiego w świetle materiałów V rewizji 1795 roku*, „Lehahayer”, 6, 2019, s. 91-124, <https://doi.org/10.12797/LH.06.2019.06.03>
Stopka K., Zięba A. A., *Ormiańska Polska*, Warszawa 2018

Maksym Potapenko, *Armenians in Mohylów Podolski (Mohyliv-Podilskyi) at the end of the 18th century and in the middle of the 19th century (on the basis of the statistical measurement of the people)*

Abstract: The author presents the analysis of five statistical sources which document social and demographical character of the Armenian commune in Mohylów Podolski from the end of the 18th century to the middle of the 19th century. These sources include: inventory of the town form 1772 and the so-called revisions, conducted on the order of the Russian authorities in 1795, 1811, 1834 and 1850. As a result, it is possible to determine the names of at least 600 Mohylów Armenians from 70 families. Moreover, the thesis was confirmed that Armenians in this town constituted the distinct and privileged social group, which – as Vartan Grigoryan already believed – was declining, primarily because of the unfavourable economic situation after the incorporation of Podole into Russia.

Keywords: Armenians, Mohylów Podolski (Mohyliv-Podilskyi)

Մաքսիմ Պոտապենկո, Մոզիլյով պողոտայի հայերը 18-րդ դարի վերջին եւ 19-րդի կեսին (բնակչության վիճակագրական տվյալների հիման վրա)

Համատեղագիր: Հոդվածում վերլուծվում են հինգ վիճակագրական աղբյուրներից ստացած տվյալները, որոնք փաստում են Մոզիլյով Պողոտայի հայկական համայնքի հասարակական և ժողովրդագրական բնույթը 18-րդ դարի վերջից մինչև 19-րդ դարի կեսն ընկած ժամանակահատվածում: Դրանց թվում են՝ քաղաքի 1772 թվականի գույքագրման տվյալները և, այսպես կոչված, ռեվիզիաները՝ ռուսական իշխանությունների պատվերով իրականացված վերահսկողությունները 1795, 1811, 1834 և 1850 թվականներին: Դրանց արդյունքում հնարավոր դարձավ բացահայտել 70 ընտանիքներին պատկանող առնվազն 600 մոհիլովահայերի անունները: Հաստատվում է նաև այն թեզը, որ հայերը կազմում էին այդ քաղաքի առանձնացված և արտոնյալ սոցիալական խումբ, որը, ինչպես արդեն ենթադրում էր իր այլ աշխատություններում Վարդան Գրիգորյանը, հիմնականում վերանում էր Պողոլիայի՝ Ռուսաստանի կազմի մեջ ընդգրկվելուց հետո ստեղծված տնտեսական անբարենպաստ իրավիճակի հետեւանքով:

Բանալի բառեր. հայեր, Մոզիլյով Պողոտայի: